Szabó Tamás

Önrendelkezés és államalakulás a 21. század elején. Koszovó a függetlenség útján[1]

A népek önrendelkezési joga nem Koszovó függetlenségével került napirendre, hanem sokkal korábban. Az elv, mely története során képes volt a politikai közösségek megszervezésére és bomlasztására, mára mint jog jelenik meg és a nemzetközi kapcsolatok egyik alapvető rendező elvévé vált. A dolgozat a koszovói albánok önrendelkezési törekvéseit és a koszovói állam szerveződését mutatja be, felvázolva azokat a politikai-, gazdasági- és társadalmi kihívásokat, amelyekkel az új államalakulatnak szembe kell néznie függetlensége „rögös" útján.

Bevezetés

„Minden szuverenitás elve természeténél fogva a nemzetben lakozik..."

A népek önrendelkezési joga már a francia forradalom óta jelen van a politikai diskurzusban, azonban valósággá, azaz a nemzetközi kapcsolatok egyik alapvető rendező elvévé csak a 20. században válhatott. Woodrow Wilson amerikai elnök a „szabadság bajnokaként" hajózta át az óceánt, hogy a kollektív biztonságon és a népek önrendelkezési jogán alapuló békét teremtsen Európában. Ez a béke nem bizonyult stabilnak és a második világháborúba sodorta az emberiséget. Ami ezután következett azt a világ hidegháborúként ismeri, amelyben megindult dekolonizációs folyamat és a gyarmatok egymás után nyerték el függetlenségüket. Az elv, melyet a nemzetközi közösségek jogként ismernek el egyetemesen elfogadott, azonban eltérő értelmezése miatt nem minden esetben bizonyult hatékony eszköznek a vitatott vagy függő területek rendezését illetően. Sőt mi több a hidegháború utáni időszakban is vitatják e nemzetközileg is elfogadott jog létét, nem kis vitákat kiváltva Koszovó vagy akár Dél-Szudán elszakadása és állammá válása kapcsán.

A tanulmány kiindulópontja egy a nemzetközi kapcsolatokban uralkodó paradoxon, amely a mai nemzetközi rendet jellemzi egyfelől az önrendelkezésben, másfelől az

[*] A tanulmány a Romániai Magyar Doktoranduszok konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata, mely először a RODOSZ konferenciakötetben jelent meg. *Önrendelkezés és államalakulás: Koszovó a függetlenség útján.* In RODOSZ Konferenciakötet, Társadalomtudományok, 235-257 p., Kolozsvár 2011. Jelen tanulmány ennek némiképp módosított és aktualizált változata.

állami szuverenitásban lelhető fel. Ugyanis míg az önrendelkezés demokratikusabb államkeret létrehozásához (gondoljunk csak a különféle autonómia-formákra, föderális berendezkedésekre), mi több önálló állami entitás megalapításához járulhat hozzá, addig szuverenitás elve fenntartja a határok sérthetetlenségének és a más államok belügyeibe való be nem avatkozásnak az elvét, más szóval a status quo-t; ezzel pedig határt szab az önrendelkezésnek.

Azonban vannak olyan esetek, amikor mégis sikerül a szuverenitás elvét aláásni és önálló államot létrehozni. Ezek a „deviáns esetek" képezik dolgozatom tárgyát, és arra keresem a választ, hogy miként lehet napjaink nemzetközi rendszerében demokratikus keretek között a népek önrendelkezési jogának, s legvégső formájának, a szecessziónak érvényt szerezni és önálló államot létrehozni.

Az okok napjaink nemzetközi rendszerében, a szuverén államok rendjében keresendők. Ugyanis hiába kísérte végig a politikai gondolkodást az a nézet, miszerint az államnak homogénnek kell lennie, a 192 ENSZ-tagország és egy pár de facto terület vizsgálata során a 2004-es *Human Development Report* érdekes megállapításokat tesz az országok homogenitásával kapcsolatosan. A már említett 192 de jure állam közül csak 30 állam tekinthető homogénnek, ahol a többségi lakosság az összlakosság több mint 90%-át teszi ki. A legtöbb országban (110) a kisebbségek aránya meghaladja az összlakosság 25%-át.[2] Még érdekesebb kép tárul elénk, ha áttekintjük a világ etnopolitikai megosztottságának adatait. Ezen adatok birtokában már jobban megérthetjük a különböző autonómia igényeket és szecessziós mozgalmakat.[3]

A dolgozat két nagyobb szerkezeti egységre tagolódik: az első részben röviden felidézem az önrendelkezés történetét és a fontosabb nemzetközi dokumentumokat, amelyekben az önrendelkezési elv fellelhető, majd a mai értelmezésére térek rá, tisztázva a szecesszió és önrendelkezés viszonyát, amely a mai napig vitatott kérdés a nemzetközi jogban. Mivel egy államalakulási folyamat elemzésére teszek kísérletet, csak az önrendelkezés külső formájával foglalkozom, így a különböző autonómiaformák bemutatása és tárgyalása nem képezik az elméleti megalapozás részét. A dolgozat második felében a 2008-ban megalakult Koszovó önrendelkezését mutatom be, ahol tárgyalom a konfliktus és az elszakadás okait, a nemzetközi közösségek szerepét, az ország jelenlegi társadalmi-, gazdasági- és politikai helyzetét, kilátásait.

---

[2] *Human Development Report,* 2004: 28.

[3] A világ etnopolitikai megosztottságáról néhány empirikus adat: az **UNESCO** adatai szerint a mai világban mintegy tízezer kultúráról, ötezer etnikumról, közel hétezer nyelvről beszélhetünk. Lásd *Our Creative Diversity. Report of the World Comission on Culture and Development, Paris, 1995.* UNESCO., UNDP: *Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world.* New York, 2004. In: http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004/), Ethnologue: http://www.ethnologue.com/web.asp).
Továbbá Ted Robert Gurr (a MAR – Minorities at Risk kutatási program során) a Marylandi Egyetem Center for International Development and Conflict Management intézetének kutatója 283 etnopolitikailag mobilizált közösségről beszél, lásd http://www.cidcm.umd.edu/mar/data.-asp#qualitativemar.

Úgy vélem, hogy noha az önrendelkezés „forradalmi szakasza" a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával lezárult, a közelmúlt eseményei (gondoljunk csak Kelet-Timorra, Koszovóra vagy Dél-Szudánra) mégis az bizonyítják, hogy a probléma ma is aktuális, talán aktuálisabb, mint valaha, ugyanis ezek a törekvések emberi jogi és nemzetközi jogi kérdéseket is felvetnek, a regionális biztonság architektúrájára gyakorolt hatásukkal nemzetközi szinten is számolni kell.

A tanulmány azzal járul hozzá a kérdés tudományos vizsgálatához, hogy az önrendelkezési jogra alapozva vizsgálja Koszovó elszakadását és függetlenné válását, jelenlegi politikai és gazdasági helyzetét a még mind a mai napig válságtérségnek számító Balkánon.

Az önrendelkezés mint elv és jog

Eszmetörténeti gyökerek

A szakirodalom az önrendelkezés három eszmetörténeti gyökerét, ennek a demokratikus, nemzeti és marxista-leninista felfogását különbözteti meg.

Az önrendelkezés demokratikus felfogása, mely egyrészt a francia nemzetgyűlés által elfogadott *Emberi és polgári jogok nyilatkozatá*ra, másrészt az amerikai gyarmatok függetlenségi törekvésében, a *Függetlenségi Nyilatkozat*ban megfogalmazott népszuverenitás-felfogásban is megnyilvánult, amelyek nagy hatást gyakoroltak nemcsak európai, hanem más nemzeti mozgalmakra is. A 19. század folyamán az önrendelkezés eszméje a nemzetekre ruházódott át és a nemzeti eszmében lelt táptalajra.[4]

Az önrendelkezés nemzeti felfogása a népek nemzeti identitásával és a nemzeti tudat kialakulásával hozható összefüggésbe, főleg az 1848-as forradalmat követően, melyre rendszerint az olasz és a német egység megvalósulását hozzák fel példaként. További fontos lépés az első világháború végén, amikor Wilson elnök nyilvánosságra hozta a nevezetes tizennégy pontját. A kongresszushoz intézett beszédét a következőképpen zárta: „Egy nyilvánvaló elv hatja át a programot, melyet itt felvázoltam. Ez az igazságosság elve, minden nép és nemzetiség számára, mert joguk van ahhoz, hogy egyenlő szabadság feltételekkel éljenek együtt..."[5]

Az önrendelkezés elvének megvalósulása Wilson szerint egy jobb, háborúmentes és a „demokrácia számára biztonságos" világhoz vezetne.[6] Az akkori államtitkár, Robert Lansing túllátott a wilsoni idealizmuson, kételkedett ebben, ugyanis meg volt róla győződve, hogy az önrendelkezés fogalma „dinamittal telített", és még több vérontást okozhat, mivel „soha be nem teljesíthető reményeket kelthet", főleg a nemzeti kisebbségek körében.[7]

---

[4] Ott 2008: 57.

[5] Wilson, Woodrow: *Fourteen Points Speech* (1918). Basic Readings in U.S. Democracy: http://usinfo.org/docs/democracy/51.htm

[6] Neuberger 2000: 1.

[7] Cobban 1970: 22.

Az önrendelkezés marxista-leninista felfogása Leninnél jelenik meg. *A szocialista forradalom és a nemzetek önrendelkezési joga* című írásában az eljövendő orosz forradalom és az önrendelkezési jog viszonyát tárgyalja kiemelve a munkásosztály (proletariátus) szerepét a szocialista világállam létrehozásában.[8] Wilsonnal ellentétben Lenin nemcsak az elnyomott és alávetett népek vagy nemzetek önrendelkezési jogát támogatta, hanem a gyarmatokon élő népek függetlenedését is. Az önrendelkezési jogba beleértette az elszakadás és elválás jogát is: példaként Norvégiát említette, amely 1905-ben vált el Svédországtól.

Lenin szerint a győztes szocializmusnak kell megvalósítania a teljes demokráciát. Ez nemcsak a nemzetek közötti egyenjogúság megteremtését jelentené, hanem valóra váltaná az elnyomott népek önrendelkezési jogát is. Az önrendelkezési jog politikai értelemben a függetlenségi jogot, az elnyomott nemzet szabad politikai elválását jelenti. A saját államhoz való jogot, azaz a 19. századi értelemben vett nemzeti önrendelkezést Lenin olyan eszköznek tekintette, amelynek segítségével a fennálló nemzetközi rend megdönthető, s a széthullott államok föderalizálásával pedig létrehozható a szocialista világállam.[9]

Az önrendelkezési jog 1945 után

A második világháború után drasztikusan átalakult az önrendelkezés fogalma, ugyanis az elv nemzetközi jogi normává vált. Majdnem minden nemzetközi jogi dokumentumban fellelhető: például *Az ENSZ Alapokmány*ában[10] és világszervezet határozataiban, az emberi jogi egyezményekben, nemzetközi és regionális szervezetek dokumentumaiban. Vagyis egy politikai elv a nemzetközi kapcsolatok rendező elvévé vált, amely alapvető emberi és szabadságjogként is definiálható.[11]

Az ENSZ és az önrendelkezési jog

A második világháború után az ENSZ megalapításával a győztes hatalmak új alapokra helyezték a nemzetközi kapcsolatokat, amelyeket ENSZ-rendszer néven is emlegetnek. Levonva a háború tanulságait az alapító országok egy olyan szervezetnek tették le alapjait, melynek alapvető célja az volt, hogy

- fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezni vagy megoldani azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;
- továbbá a nemzetek közötti kapcsolatok fejlesztését és a béke megerősítését „a népeket megillető egyenjogúság és az önrendelkezési jogra” alapozza.[12]

[8] Lenin 1916.
[9] Bíró 2003: 17.
[10] *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.*
[11] Musgrave 1997: 62.
[12] *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.* 1. cikk második bekezdés.

Az *Alapokmány*ban maga az önrendelkezési jog kétszer fordul elő, a már idézett 1. cikk második bekezdésében, amelyet a charta az 55. cikkelyben, a nemzetközi gazdasági és szociális együttműködésről szóló fejezetben megismétel: „hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek". A 73. cikk az önkormányzattal nem rendelkező területekre vonatkozó nyilatkozat, melynek elsődleges célja az adott terület önkormányzati képességének kifejlesztése. A 76. cikk a nemzetközi gyámsági rendszer működésének alapelveit fogalmazza meg, melynek legfontosabb feladata előmozdítani a fokozatos haladást az önkormányzati képesség vagy a függetlenség felé.

Az önrendelkezés szempontjából releváns fogalmak, mint a „nemzet" és „nép" kifejezések – ahogy az a nemzetközi dokumentumokban lenni szokott – sem egyértelműek az *Alapokmány*ban. A preambulum a következő a következő kijelentéssel kezdődik: „Mi az Egyesült Nemzetek népei...", de semmilyen pontosítás nincs arra nézve, hogy mi is tulajdonképpen a nép vagy a nemzet, noha több helyen is előfordul a „területek népei", vagy a „világ népei" kifejezések. Mivel a szervezet tagjai kizárólag államok lehetnek (3. és 4. cikkely), a nemzet egy államban, egy kormányzat alatt lévő társadalmat jelent.[13]

Az önrendelkezés eszméje és *Az ENSZ Alapokmányá*ban lefektetett elvek lehetővé tették, hogy az elv mint jog jelenjen meg a későbbi nemzetközi egyezményekben, a dekolonizációs folyamatokban és a hidegháború kontextusában újabb és újabb jelentésekkel bírjon.

A gyarmatok felbomlása

*Az ENSZ Alapokmány*ban lefektetett elvek és a későbbi egyezmények hozzájárultak az ázsiai és afrikai gyarmati rendszer felbomlásához, majd későbbi függetlenségükhöz.

A gyarmati rendszer felbomlásában meghatározó szerepe volt az 1917. évi oroszországi forradalomnak és Lenin elképzelésének a szocialista világállamról, ugyanis a szovjet külpolitikai retorikának állandóan hangoztatott elvei voltak a népek egyenjogúsága, és a közöttük levő baráti kapcsolatok fontossága – azt meg pontosan tudjuk, milyen megfontolásból –, melyek aztán szovjet nyomásra be is kerültek az *Alapokmány* szövegébe. Ezek a jogelvek az antikolonialista mozgalmak önrendelkezésében továbbra is napirendi pontként szerepelnek, melyet két 1966-os nemzetközi emberi jogi egyezmény is megerősít: *A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya*[14] és *A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya*,[15] melyet december 16-án fogadott el az ENSZ Közgyűlése. Mindkét dokumentum már a preambulum utáni első fejezet 1. cikkében kimondja, hogy „minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket." A harmadik bekezdés azon országokat említi „melyek önkormányzat nélküli, illetőleg

[13] Bíró 2003: 32.
[14] *A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.*
[15] *A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.*

gyámsági területek igazgatásáért felelősek", hogy mozdítsák elő a népek önrendelkezési jogának megvalósítását.

Tény az, hogy amikor a gyarmatok az 1960-az évektől kezdődően független államokká váltak, csak néhány helyen érvényesülhetett a népek önrendelkezési joga. Ugyanis az új államok határai a gyarmatosító hatalmak régi közigazgatási határait követte. Nem tartottak népszavazást sem, senki nem kérdezte meg az adott térség lakóit, hogy egyáltalán hova szeretnének tartozni. De mielőtt egy elhamarkodott következtetést vonnánk le azt is figyelembe kell venni, hogy ezáltal több olyan etnokulturális konfliktust és háborút előztek meg, melyet az önrendelkezési jog eltérő értelmezése nevében vívtak volna.[16]

A helsinki záróokmány

Mielőtt áttérnék az önrendelkezés mai értelmezésére még egy fontos dokumentumot, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) helsinki záróokmányát kell megemlíteni, mely mind az önrendelkezés, mint pedig az emberi jogok területén fontos előrelépés volt a fentebb említett ENSZ-határozatok mellett. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (amely a későbbiekben szervezetté alakult) 1975. évi záró-csúcstalálkozóján 35 ország írta alá a helsinki záróokmánynak nevezett dokumentumot.[17]

A záróokmány három fő részre, ún. kosárra tagolódik. Ami a mi szempontunkból fontos az az első kosár, mely 10. fejezetben foglalja össze a tagállamok, illetve az tagállamok lakossága közötti viszonyt. Az önrendelkezést és a népek egyenjogúságát a nyolcadik fejezetben említi. Tartalma a következő: az államok szuverén egyenlősége és a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása, tartózkodás az erőszakkal való fenyegetéstől, a határok sérthetetlensége, az államok területi integritása, a viták békés rendezése, a belügyekbe való be nem avatkozás. Ezen kívül az emberi és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat-, lelkiismeret- és vallás szabadságát, a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga, az államok közötti együttműködés és a nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítése.

A záróokmány kijelenti, hogy minden népnek megvan a joga, hogy teljesen szabadon, bármikor külső beavatkozás nélkül határozza meg belső és külső politikai státuszát, melyet a szuverenitásról szóló első fejezet is megerősít, jogot formált volna arra, hogy az ún. csatlós államok maguk határozzák meg politikai státuszukat. (Hogy a csatlós országok erről ne önmaguk dönthessenek arról a Szovjetunió gondoskodott – nem éppen békés eszközökkel, fenntartva a kommunista rendszert.)

Az önrendelkezés mai értelmezése

A népek önrendelkezési jogának utolsó történeti szakasza a hidegháború végével vette kezdetét. Ekkorra a gyarmatok felszabadítása lezárt folyamattá vált, a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával pedig megkezdődött Kelet-Európában a rendszerváltás. Ezzel

[16] Lásd bővebben Altermatt 2000: 91.
[17] A helsinki záróokmány.

folyamatosan a világ országainak a száma is megnövekedett, melyet a következő táblázat szemléltet.

1. sz. táblázat. Az ENSZ tagországok számának növekedése napjainkig

Év	1960	1970	1980	1993	2013
Országok száma	99	127	154	184	193

Forrás: Egyesült Nemzetek Szervezete: http://www.un.org/en/members/growth.shtml

Ami a Szovjetuniót illeti, az 15 államra bomlott. Az utódállamokat a nemzetközi közösségek elismerték, és Oroszországot a Szovjetunió jogutódjaként fogadták el. A balkáni háborúk következtében, Jugoszlávia felbomlásával hat új ország jött létre és egy de facto állam, Koszovó, amely 2008-ban kiáltotta ki függetlenségét.

Ezen új államok létrejötte különbözött a dekolonizációs folyamatoktól: az igénylő államok nem Európán kívüli országok voltak, hanem európaiak. A létrejövő államok megalakulásában az etnonacionalizmus játszotta a főszerepet, amelyet a balkáni népek jelenkori „nemzeti ébredéseként" is magyarázhatunk. Elmondhatjuk, tehát hogy a népek önrendelkezési jogának forradalmi szakasza lezárult, noha még több függőségben levő terület követeli a nemzetközi közösségek elismerését.

Figyelembe véve az önrendelkezési jog szabályozásának hiányosságait elmondhatjuk, hogy gyarmati sorban élő népek, a szecessziós mozgalmak, nemzeti kisebbségek erre az elvre való hivatkozással próbáltak jogalapot teremteni követeléseiknek, mondhatni nem eredménytelenül. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy nemzetközi szinten az 1970-es évek óta kialakult az önrendelkezés egyfajta értelmezési kerete, ami az állami szereplők viszonyulását máig meghatározza:[18]

1. az önrendelkezési jog alanyai kizárólag népek, mégpedig a volt gyarmatok népei és csak kivételes esetben katonai megszállás vagy rasszista rendszerek elnyomása alatt élő népek;
2. a népek önrendelkezési joga nem jogosít fel az államtól való elszakadásra;
3. nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségeket nem illeti meg az önrendelkezéshez való jog.

Ezek azok a tételek, amelyet a legtöbb állam a népek önrendelkezési jog kapcsán nemcsak hogy elfogad, de mindent megtesz annak érdekében, hogy ezen elvek ne sérüljenek.

A fenti dokumentumokat és *Az ENSZ Alapokmány*át elemezve, következtetésként levonható, hogy azok bármennyire is hiányosak, mégis hozzájárultak a nemzeti önrendelkezési elv nemzetközi elfogadtatásában. Az egyezmények elnagyolt és

[18] Bíró 2003: 44.

sokféleképpen értelmezhető megfogalmazásai lehetőséget adtak arra, hogy mindenki megtalálja azokat a módozatokat, amelyeken keresztül az elvet érvényesítheti önrendelkezési (önkormányzati vagy szecessziós) törekvéseiben.[19] S okkal megállapíthatjuk, hogy talán ebben rejlik az önrendelkezési jog „varázsa", amelynek alkalmazásával, gyakorlatba ültetésével nagyon sok közösség próbálkozik, gyakran véres harcokat vív a többségi államhatalommal.

Az önrendelkezés gyakorlatba ültetésével kapcsolatos problémák kifejtésére itt nem térhetünk ki, de gondoljunk csak azokra a kérdésekre – mint pl. hogy milyen közösségeknek lehet önrendelkezési joguk, melyek az önrendelkezés céljai és eszközei, az önrendelkezés alkalmazása milyen problémákat old meg, vagy éppenséggel generál – amelyek rámutatnak azokra az ellentétes álláspontokra, eltérő értelmezésekre, amelyek az alkalmazás során megjelennek.

A döntő akadály azonban, nem a szabályok – ahogy Bibó István is megjegyezte – hanem az illetékes *eljárások és szervek* hiánya. Az önrendelkezési elv alkalmazásának nehézsége nem azon múlik, hogy a vele felvetődő problémák megoldhatatlanok volnának, hanem azon, hogy a mai nemzetközi államközösség *nem rendelkezik olyan eljárással, olyan szervekkel, melyek ezek megoldásával elsőrendű feladatként foglalkozna.*[20]

Önrendelkezés és szecesszió

Az önrendelkezés történeti fejlődése során mindig is vita tárgyát képezte, hogy a szeparatista önrendelkezés, vagyis a szecesszióhoz való jog része-e a népek önrendelkezési jogának. Nem új keletű problémával állunk szemben, ugyanis mióta államok vagy állami entitások léteznek, azóta szecessziós mozgalmak, elszakadási törekvések is vannak. Azt is mondhatnánk, hogy ezek a mozgalmak egyidősek a politikai gondolkodással, s ezekre már Platón is felfigyelt, aki az Államban a következő megállapításra jut: „És tudunk-e nagyobb rosszat az állam számára, mint azt, ami meghasonlást támaszt benne, és egy helyett sok állammá züllleszti? És nagyobb jót annál, ami összeköti eggyé?"[21]

Mi ez ha nem a szecesszió megfogalmazása. Mert bizonyos, hogy a veszély az akkori görög városállam rendszerben is fennállott. Mintha ma sem akarna mást a globalizált világ embere, minthogy saját sorsáról döntsön, meghatározza politikai és gazdasági rendszerét, kulturális életét, a bibói értelemben képes legyen *„önmaga politikai birtokba vételére."* S ez nem is kevés, sőt… – egyeseknek túl sok.

A nemzetközi közösségek bizonyos esetekben elismerik a népcsoportok azon jogát, hogy teljes függetlenségüket gyakorolják. A nemzetközi jog mai állása szerint két, mások szerint három esetben legitim az elszakadáshoz vagy a szecesszióhoz való jog,[22] amely egyben az önrendelkezés – ahogy már fentebb említettem – külső formáját jelenti:

[19] Bíró 2003: 40.
[20] Bibó 1990: 415. Kiemelések az eredetiben.
[21] Platón 1984: 462a9 – 462b2.
[22] Casesse 1995: 37–78. Idézi Buchanan 2003: 333.

- a „klasszikus” dekolonizáció, mely a gyarmatokon élő népekre vonatkozott, amikor a gyarmatok kivívták függetlenségüket. Ez a múlt század 60-as éveire már be is fejeződött, azonban a határok nem demokratikus megvonása miatt elkerülhetetlenekké váltak a polgárháborúk, etnikai konfliktusok;
- a jogtalan és idegen katonai uralom alól a népeknek joguk van felszabadulni és országuk területi szuverenitását visszaszerezni (Kelet-Timor);
- azok a közösségek is jogot formálhatnak az elszakadásra, amelyeknek rendre megsértik egyéni és kollektív szabadságjogait, illetve kizárják a kormányzati tevékenységek gyakorlásából. Ezt az elvet tükrözi Kanada Legfelső Bíróságának döntése Québec tartomány elszakadási szándékának ügyében. A bíróság szerint a külső önrendelkezési jog megengedett akkor, amikor „az adott népcsoport belső önrendelkezési jogának értelemszerű gyakorlatától el van tiltva.”[23]

Az első két pontban világossá válik, hogy ki élhet a szecesszió jogával. Érdekesebb viszont a harmadik pont, itt ugyanis nehezen megállapítható a diszkrimináció mértéke, és az, hogy az adott népcsoport milyen jellegű és mértékű elnyomásnak van kitéve. Azt viszont már könnyebb megállapítani, hogy az adott népcsoport vagy kisebbség milyen mértékben vesz részt a kormányzati tevékenységben, létezik-e hathatós képviselete, továbbá a közigazgatásban az ország lakosságának számához viszonyítva is arányosan van-e képviselve.

Így az elszakadni kívánt terület képviselőinek a harmadik pont nyújtja a legtöbb alternatívát, hogy követeléseiknek érvényt szerezzenek.

Arra a kérdésre, hogy mi indítja az etnokulturális közösségeket arra, hogy a nemzeti önrendelkezés útjára lépjenek és a szecesszió eszközével próbáljanak érvényt szerezni jogaiknak, a következő lehetne a válasz: az okok rendszerint etnokulturális diszkriminációra, kultúraféltésre, etnopolitikai elitek önös érdekeire, de olyan pragmatikus megfontolásokra is visszavezethetők, hogy az elképzelt új állami keret magasabb életszínvonalat, nagyobb politikai szabadságot, más politikai kultúrát tesz lehetővé.[24] Emellett azonban gazdasági okok is felmerülhetnek, vagy azért mert az adott közösséget gazdaságilag elszigetelik, gondolok itt a köz- és légi utak hiányára vagy, éppen azért, mert az a terület az adott ország gazdasági húzóereje és úgy érzi, hogy az ország más térségei nélkül nagyobb gazdasági növekedést tudna elérni.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy csak megfontoltan, korlátok között beszélhetünk a szecesszióhoz való jogról, ugyanis hiányzik ennek nemzetközi jogi szabályozása. Mi több, leszámítva a gyarmatok felszabadulását, kevés szecessziós mozgalom jár sikerrel, nagyon sokat közülük a többségi állam erőszakkal folyt el.

[23] Tibori 2005: 42.
[24] Salat 2001: 57.

Államalakulás a Balkánon: Koszovó

A dolgozat második részében a koszovói önrendelkezési törekvéseket mutatom be, amely nagy vitákat váltott ki, megosztotta nemcsak a nemzetközi államközösséget, hanem szakértőket, elemzőket egyaránt. A koszovói függetlenség kikiáltása óta az új balkáni állam létrejötte a stabilizálódás látszatát kelti, noha az ország belpolitikájára rányomja a bélyegét a gazdasági, szociális és társadalmi nehézségek, külpolitikáját meg vitatott nemzetközi jogi státusza határozza meg, ugyanis jelenleg 98 ország fogadta el mint önálló, szuverén államot.

Történelmi áttekintés: a konfliktus okai

A Balkánt mindig is nyelvi, vallási és kulturális tekintetben sokszínű népesség lakta. Részben ezért, részben a nagyon konfliktusos gazdasági és szociális viszonyok miatt, valamint a térségben vetélkedő hatalmak ellentétei miatt a Balkén Európa „puskaporos hordójává" vált.

A középkori szerb állam fénykorát követően (az 1389-es rigómezei csata után, melyet a „szerbek Mohácsaként" is emlegettek) a szerb területek török fennhatóság alá kerülnek, a szerbek fokozatosan elhagyják a mai Koszovó területét, helyükre főleg albán telepesek érkeznek.[25] A 20. század elejére, ahogy az Oszmán Birodalom a hanyatlása és a belső konfliktusai miatt visszaszorult a térségből, Koszovónak sikerült rövid időre felszabadulnia. Az első világháború után a tartomány a Szerb–Horvát–Szlovén (majd a Jugoszláv) Királyság, a második világháború után padig Jugoszlávia részét képezte. A hat tagköztársaság alkotta föderációban Koszovó és a Vajdaság az 1946-os alkotmány alapján szovjet mintájú autonómiát kapott. Ezt az alkotmányt vizsgálták felül 1953-ban és 1963-ban. Az alkotmány fontos kérdése volt a központosítás, a tagköztársaságok és az autonóm területek közötti viszony meghatározása, ennek ellenére tényleges autonómiáról nem beszélhetünk, sőt erőteljes központosítás indult meg Tito vezetése alatt, amelyet a jugoszlávizmusért folyó „kampányként is felfoghatunk."[26] Ezt az időszakot az albánok harca jellemezte a tényleges autonómiáért, a kvázi tagköztársasági státuszért, amely a 1974-es alkotmánymódosítás során meg is valósult.

Ennek az államnak a határai Tito halálával kezdődően olyan nemzetiségi nyomásnak volt kitéve, amely megállíthatatlannak bizonyult és a szétesés felé vezetett. Ezt Slobodan Milošević nacionalista és centralizációs törekvése – ahol a szerbek egyre nagyobb hatalommal rendelkeztek – sem tudott megállítani. A Szerb Akadémia memoranduma (1986) csak tovább fokozta az amúgy is élesedő nemzeti ellentéteket.[27]

[25] Juhász – Magyari – Tálas – Valki 2000: 12–14.

[26] Schneckener 2002: 371.

[27] A memorandumot szerb akadémikusok egy csoportja állította össze, amelyben elemezték a JSZSZK gazdasági és társadalmi válságát, a szerb nép helyzetét. A dokumentum a válság fő okát a föderatív berendezkedésben jelölte meg, állította, hogy a szerb nép hozta a legnagyobb áldozatot, s ezzel immár önmaga létét veszélyezteti. Ez a dokumentum lett a

Milošević 1989 tavaszán, tehát még a föderáció felbomlása előtt felszámolta mind a koszovói, mind pedig a vajdasági autonómiát, ezzel pedig „hosszú időre Szerbia belső ügyévé nyilvánította a koszovói kérdést."[28] Ezzel azonban elkésett, mert időközben kialakult az albánok saját iskolahálózata, egyeteme, intézményrendszere, és létrejött maga az albán társadalom is, amely egyre inkább képesnek látszott (a bibói értelemben) önmaga politikai birtokba vételére.

Arra vonatkozóan, hogy Jugoszlávia a maga külpolitikai függetlenségével, világútlevelével, kulturális szabadságával hogyan válhatott Európa legvéresebb válságövezetévé többféle koncepció fogalmazódott meg: a bipoláris világrend összeomlása; belső a tagállamok és nemzetiségek közötti ellentétek; a civilizációk összecsapásának huntingtoni magyarázata; a gazdasági reform és a politikai demokratizálódás kudarca; megkésett nemzetté válás, a többnemzetiségű birodalmak nemzetállammá válása.[29] Ebben a kontextusban nem nehéz megérteni az albánok szeparatista igényeit, viszont megkerülhetetlen, hogy ne ismerjük annak belpolitikai okait, amit csak a szerb nemzeti érdekek szem előtt tartásával világíthatunk meg. Az okokat, melyek elindították az önrendelkezési folyamatot, mint a legtöbb esetben, itt is a szerb–albán viszonynak a megromlásában kell keresnünk.

Az albán önrendelkezési folyamat nem JSZK felbomlásával kezdődött, hanem jóval korábban, a múlt század 60-as, 70-es éveiben már voltak erre utaló jelek. Miután Tito a második világháború végén újjászervezte Jugoszláviát, oly szorosak voltak a Jugoszlávia és Albánia közötti kapcsolatok, hogy felmerült Koszovó hetedik tagköztársaságként való „előléptetése", ugyanis ekkor élte virágkorát a Balkán-föderáció eszméje.[30] De miután Jugoszláviát kiközösítették a szocialista blokkból, ennek a föderációnak a létrejötte szertefoszlott, ami a jugoszláv–albán viszony megromlásával járt. Ezzel párhuzamosat Hodzsa Albániája támogatta a jugoszláviai albánok szeparatizmusát, ami csak rontott a további helyzeten.[31] Így koszovói albánok, noha egyfelől gyakorolhatták kulturális autonómiájukat (iskolák, egyetem, sajtó), másfelől fokozatos ellenőrzéseknek voltak kitéve az állambiztonsági szolgálat részéről. Ezt tetézte, hogy a koszovói hivatalok nagy részében szerbek látták el a közfunkciókat. A Tito-rendszer asszimilációs módszerrel is próbálkozott, amely nagyon jól tükröződik az 1974-es alkotmányban. Noha Koszovó nem kapott tagköztársasági státuszt, az idő múlásával széles autonóm jogkörökkel rendelkezett. Újabb szakokkal bővítették a Pristinai Egyetemet, mely fokozatosan önálló lett, és albánok is kerülhettek köztisztviselői pozíciókba. Így az albánoknak megadatott minden lehetőség, hogy megőrizzék saját identitásukat, és az albán társadalom egyre inkább elkülönült a jugoszláv álomtól. Kialakították saját intézményrendszerüket, s így képessé váltak a politikai öntudat kialakítására.

Az a félelem talán, hogy a jövőben ismét megszüntethetik autonómiájukat az albán lakosságban kialakított egyfajta bizalmatlanság a szerbekkel szemben, és maga az asszimilációs modell sem vált be. Ugyanis az albánok nem kötöttek vegyes

szerb nemzet nacionalista kánonja, amely egybefogta a nemzetet a jugoszláv állam felbomlásának kezdetekor.

[28] Juhász–Magyar–Tálas–Valki 2000: 41.

[29] Juhász 2007: 383–384.

[30] Juhász [é.n.].

[31] Juhász [é.n.]: 7.

házasságokat, s mivel nem keresztények voltak szinte lehetetlen volt egy olyan integráció, amelynek során az albánok elveszítenék identitásukat. Mindezekkel párosult az albán népességrobbanás, ami egyedülálló volt a balkáni népek között. A koszovói albánok száma fokozatosan növekedett a régióban, ami növelte a szerbek ellenérzését.

2. sz. táblázat: Népszámlálási adatok az egykori Jugoszláviában

Népszámlálás	Albánok Jugoszláviában	Albánok Koszovóban
1948	750 000	498 000 (68%)
1961	914 000 (4,9%)	646 000 (67%)
1971	1,3 millió (6,4%)	916 000 (75%)
1981	1,73 millió (7,7%)	1, 22 millió (77,4%)
1991	2,17 millió (9,1%)	1,6 millió (82%)
2009	Koszovó összlakosságának 88%-a albán nemzetiségű	

Forrás: *Schneckener* 2002: 369. és *CIA-World Factbook* 2011-es becslése.

A nagyarányú albán népességnövekedés az 1980-as évekre komoly problémává vált a szerbek szemében, ugyanis egyre nyilvánvalóbbá vált a tartomány etnikai értelemben vett „elvesztése". A tartomány etnikailag egyre homogénebbé vált, s az albánoknak lehetőséget teremtett „önmaguk politikai birtokba vételére", ami már az önálló állam gondolatát feltételezte. Ez nyilvánult meg az 1981-es tüntetésekben, amikor a koszovói albánok „Független Koszovót!" skandáltak. Koszovó addig azért küzdött, hogy tagköztársasági státuszt vívjon ki magának, ennek az esélye azonban Tito halála után egyre csökkent, és közben megindult a központi hatalom szétesése is. Ezt szerette volna megállítani Milošević, amikor hatalomra került, noha ő még nem tudta, hogy a föderáció szétesésének megállítása lehetetlen, főleg a szerb nacionalizmus eszközeivel.

Az 1989-es alkotmánymódosítás tovább csökkentette Koszovó autonómiáját, egyfajta centralizáció kezdődött a szerbek vezetése alatt. Ez tüntetésekhez és a biztonsági erőkkel való összetűzésekhez vezetett a régióban. Ez alkalmat adott Miloševićknek arra, hogy növelje a rendőri erők számát a térségben, melynek következtében több embert előállítottak és igazságtalanul elítéltek.[32] Amikor pedig a koszovói parlament is tiltakozott a szerb centralizációs törekvések ellen, akkor Belgrád feloszlattatta a parlamentet és több közigazgatási tisztséget is megszüntetett, vagy az albánok helyére szerb hivatalnokok kerültek. Koszovó példája jól illusztrálja, hogy mi indította a koszovói albánokat arra, hogy a nemzeti önrendelkezés útjára lépjenek és a szecesszió eszközeivel próbáljanak meg érvényt szerezni jogaiknak. A szerb részről bevezetett intézkedések, melyek a közigazgatásban dolgozókat, tanárokat, tudósokat érintett,

[32] Schneckener, 2002: 377.

egyre inkább bebizonyították, hogy a koszovói albánoknak önálló államra van szüksége léte fenntartásához, identitása megőrzéshez. Ha a szerbek részéről nem hiányzott volna a megegyezéses politikai akarat, akkor talán sikerült volna megakadályozni a fegyveres konfliktusokat és megteremteni a békés konfliktusmentes átmenet állapotát.

Az említett folyamatok mellett továbbiakat is megemlíthetünk, amelyek befolyásolták a folyamatok alakulását: a délszláv népek területi keveredése; Milošević machiavellizmusa; a szerb néphadsereg dominanciája; a szerb nép mint „ártatlan áldozat" megjelenítése.[33]

Ezen okok, az albánok elleni intézkedések és az adott nemzetközi helyzet következtében felbomlott Jugoszlávia. Mivel azonban Koszovó nem rendelkezett tagköztársasági státussal, a jugoszláv föderációból elszakadását nem követte nemzetközi jogi elismerés, ami nem oldotta meg a konfliktust, csupán csak „konzerválta".

A konfliktus lefolyása és a nemzetközi közösségek beavatkozása

Szlovéniának és Horvátországnak a föderációból való kiválása kevesebb emberéletet követelt. Nem mondható el az azonban Bosznia-Hercegovina leválásáról, amely háborúhoz és népirtáshoz vezetett. Akkor a koszovói albánok Ibrahim Rugova vezetésével még a passzív ellenállást választották. Amikor azonban látták, hogy a daytoni szerződés tárgyalásakor az ő ügyük nem került napirendre a radikálisok megalakították a Koszovói Felszabadító Hadsereget (UCK), amelynek fellépésével növekedtek a térségben az incidensek, amelyek aztán erőteljes harccá szélesedtek, és nemzetközi aggodalmakat váltottak ki.[34] A konfliktus eszkalálódását már ekkor sem lehetett volna megelőzni, ugyanis az albánok mindent elkövettek, hogy megszűnjön a tartomány feletti szerb fennhatóság, a szerbek meg igyekeztek úgy eleget tenni a nemzetközi követeléseknek, hogy ne veszítsék el a térség feletti ellenőrzést.[35] Mivel a szerbek nem engedélyezték az EBESZ-megfigyelők részvételét a konfliktus feltárásában a BT fegyverembargót rendelt el, és határozatban szólította fel Szerbiát, hogy vonja ki csapatait a térségből.[36] Ez részlegesen megtörtént, azonban újabb atrocitásokra került sor (racaki mészárlás), amely rávilágított a konfliktus mélységére, s mindezzel párhuzamosan megnőtt a menekültek száma is. A nagyhatalmak még egy kísérletet tettek a békésebb rendezésre, azonban a rambouilleti konferencia is sikertelenül végződött.[37]

Hogy megértsük és mérleget tudjunk vonni a nemzetközi szervezetek beavatkozásának jogosságáról tisztáznunk kell a jelenlegi nemzetközi jogrend természetét. A Koszovóban

[33] Juhász 2007: 386.
[34] Juhász 2007: 376.
[35] Szilágyi 2008: 6.
[36] Az ENSZ 1160 (1998)-as számú határozat 8 és 16-os pontja.
[37] A Párizs melletti Rambouillet kastély szolgált annak a konferenciának a helyszínéül, ahol a nemzetközi összekötő csoport nyomására tárgyalóasztalhoz ült a szerb és a koszovói fél. Az egyezmény értelmében Koszovó továbbra is Szerbia része maradt volna, mivel azonban az egyezmény betartását a KFOR erők szavatolták volna, ezt a szerb fél az ország szuverenitásának beavatkozásaként értékelte és a későbbi tárgyalások hatására sem írta alá az egyezményt.

kialakult konfliktusok és a NATO intervenciója, azt a kérdést teszi fel, hogy az legitim volt-e a jelenlegi nemzetközi jogi normák szempontjából és összhangban volt-e az *Az ENSZ Alapokmányá*ban lefektetett elvekkel?[38] Sokan amellett foglalnak állást, hogy a tárgyalások során kimerítették az alapokmányban foglalt, a viszályok békés rendezésére vonatkozó, összes alternatívát. Ez azonban nem oldotta meg a konfliktust, amely tovább eszkalálódott és a fegyveres beavatkozást vonta maga után.[39] Azonban a NATO-csapatok nem rendelkeztek a Biztonsági Tanács felhatalmazásával, amelyet Oroszország megvétózott, azonban az EU és a szomszédos államok egyfajta legitimációs alapot szolgáltattak a beavatkozásnak. Így alig egy héttel a tárgyalások kudarca után március 24-én megkezdődtek a légitámadások Wesley Clark tábornok vezetésével. Az akció célját a következőkben fogalmazták meg: az albánok elleni etnikai erőszak leállítása; a jugoszláv erők kivonása Koszovóból; a menekültek visszatérése otthonaikba; nemzetközi békefenntartók Koszovóba telepítése; átmeneti politikai rendezés megkezdése.[40]

A bombázások kezdetekor Oroszország bejelentette, hogy kilép a NATO békepartnerségi programjából, mert nem értett egyet a támadások megkezdésével. Annyi bizonyos, hogy Moszkva politikailag és hírszerzési adatokkal támogatta a jugoszláv felet, arra azonban, hogy katonai támogatást adott volna egyelőre nincsenek bizonyítékok.[41]

A támadások megkezdésének egyik oka a válság elhúzódása, ugyanis a boszniai válság alatt is számos kritika érte a nyugati országokat, hogy nem tudtak idejében fellépni és megelőzni a humanitárius katasztrófát, a népirtást. Noha a bombázások célja a szerb stratégiai célpontok megsemmisítése volt, polgári áldozatokat is követelt a légitámadás. A 11 hétig tartó bombázások alatt 650 harci repülő gépet vetettek be, melynek nagy része az amerikai légierő felügyelete alá tartozott. Eközben tovább folytatódtak az atrocitások és nőtt a menekültek száma is, ami az akkor becslések

[38] A beavatkozás kérdése megosztotta a nemzetközi közösségek képviselőit, a szakértők és vezető politikusok is hevesen vitáztak ezekről. Az intervenciót ellenzők főleg arra hívták fel a figyelmet, hogy a koszovói ügy belügynek tekinthető, és mint ilyen ellentétes a szuverenitás, a területi integritás és a be nem avatkozás elvekkel. A „intervenciópártiak" főleg azzal érveltek, hogy meg kell előzni a népirtást, amely az emberiesség ellen elkövetett cselekménynek minősülnek. Felvetődött továbbá az is, hogy a nemzetközi közösségeknek nem szabad végignéznie még egy Ruandát, a koszovói albánok megvédése érdekében be kell avatkozni a Balkánon.

[39] *Az ENSZ Alapokmányá*nak VI. fejezete értelmében a viszályok békés rendezését a felek mindenekelőtt közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés, békéltetés, választott bírósági vagy bírósági eljárás, regionális szervek, vagy megállapodások igénybevétele vagy általuk választott egyéb békés eszközök útján tartoznak megoldást keresni. A VII. fejezetben a béke megszegése és támadó cselekmények esetén gazdasági kapcsolatok, a vasúti, tengeri, légi, postai, távírói, rádió és egyéb forgalom teljes vagy részleges felfüggesztésére, valamint a diplomáciai kapcsolatok megszakítására jogosult. Ha e rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségesnek ítél.

[40] Mezei 2007: 478–479.

[41] Juhász – Magyar –Tálas – Valki 2000: 295.

szerint egy millióra volt tehető, amellyel fenn állt a veszélye, hogy destabilizálná az albán kisebbséggel rendelkező szomszédos államokat.[42]

A több héten át tartó támadások rábírták Miloševićet a tárgyalásra és megállapodtak a kivonulás és az azt követő rendezések menetéről. Június 10-én a Biztonsági Tanács meghozta az 1244-es határozatát,[43] ami a rendezések egyik alapdokumentumává vált. A 11 pontból, két mellékletből és a kivonulás módozataira tett megállapításaiból álló dokumentum meghatározta a térség stabilitásának jövőjét. A határozat leszögezi a békefenntartó erők és az ENSZ Misszió hatásköreit, létrehozta a koszovói különleges képviselő intézményét, de rendelkezett a tartomány jövőjét illetően is és széleskörű autonóm státust, önkormányzatiságot javasolva Koszovónak, Szerbia területi épségének tiszteletben tartásával. Ez azt jelentette, hogy Koszovó kvázi ENSZ-protektorátussá vált. A határozat előírja a Koszovói Felszabadítási Hadsereg lefegyverzését (I. számú melléklet), de rendelkezik a kivonulás menetéről és a visszatérő egységek jogállásáról is. A dokumentumban nem esik szó a térség jövőbeli esetleges függetlenségéről, még csak utalás sincs rá.

Aznap az EU-országok külügyminiszterei, Oroszország, Japán, Kanada diplomáciai képviselete, a Világbank, az IMF, az EBESZ képviselői Kölnben elfogadtál a délkelet-európai stabilitási egyezményt, amelyben gazdasági támogatást ígérnek és minden olyan programban részt vesznek, amely az ország stabilitásához és demokratizálódásához hozzájárul.[44] Ez arra enged következtetni – mondja Juhász József –, *„hogy az európai államok igyekeznetek önálló szerepre szert tenni a kontinens ügyeinek intézésében”*.[45]

Az ezt követő években Koszovó fokozatosan kezdett konszolidálódni, és 2000-ben önkormányzati választásokat tartottak, egy évre rá pedig parlamenti és elnökválasztásokat. A zavargások azonban teljességgel nem szűntek meg és 2005-re az ENSZ is elérkezettnek látta az időt Koszovó státusának rendezésére. A függetlenség alternatívája csak azt követően került előtérbe, hogy az nemzetközi összekötő csoport leszögezte: „Koszovóban nem állíthatók vissza az 1999-es állapotok, Koszovó nem osztható fel és nem csatlakozhat egy másik országhoz vagy annak bármely részéhez.”[46]

A szerb álláspont mit sem változott, a tárgyalócsoport, amely felhatalmazását a parlamenttől kapta megerősíti „Szerbia Koszovó feletti szuverenitására vonatkozó igényét.” Olyan alkotmányos megoldást kínál Koszovónak, melyben az autonóm tartomány a külpolitika, pénzpolitika és vámpolitikát leszámítva mindent önállóan intézhetne, nemzetközi szervezetekkel, államokkal alakíthat ki kapcsolatokat. Álláspontjukat a több mint autonómia, de kevesebb, mint köztársaság jelszóval lehetne összefoglalni.[47]

Ennek ellentétes vonatkozását fogalmazta meg az ENSZ megbízott, Martti Ahtisaari korábbi finn köztársasági elnök jelentése. Az *Átfogó javaslat Koszovó státusának*

[42] Juhász – Magyar –Tálas – Valki 2000: 479.
[43] Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244-es számú határozata.
[44] Délkelet-európai Stabilitási Egyezmény.
[45] Juhász – Magyar –Tálas – Valki 2000: 370.
[46] Sulyok, 2008: 97-100.
[47] Szilágyi, 2008: 16.

rendezésére c. dokumentumban, amely a nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó függetlenség mellett foglalt állást, ugyanis a jelentéskészítő véleménye szerint Koszovóban már nem lehet visszatérni egy esetleges Szerbián belüli autonómiához.[48] Az idézett dokumentum azért bír nagy jelentőséggel, mert megpróbálta összeegyeztetni a demokratikus elveket a helyi viszonyokkal, amelyeket a térségben tapasztalt. A jelentés egyfajta „proto-alkotmánynak" is lehetne nevezni, ugyanis ajánlásokat fogalmaz meg a törvényhozás létrehozásáról, a decentralizációról és helyi önkormányzatokról, de a Szerb Köztársaság intézményeivel létesítendő együttműködések jogi keretét is meghatározza, amely később referenciapontként szolgált az alkotmány elkészítésekor. Ez azonban megosztotta mind az BT tagokat, mind pedig az államok közösségét, akik különböző pro és kontra érveket soroltak fel a kialakult helyzet kapcsán.

Tény azonban, hogy Koszovó parlamentje 2008. február 17-i rendkívüli ülésén kihirdette Koszovó függetlenségét, melyet mostanáig 98 állam ismert el. Meg kell viszont említeni, hogy néhány fontos ország nem ismerte el Koszovót független államként, mint pl. Oroszország és Kína, továbbá az EU sem tudott egységes véleményt kialakítani, ugyanis 5 tagállama köztük Spanyolország, Ciprus, Görögország, Szlovákia és Románia jelezte, nem hajlandók elismerni a független Koszovó létét.

Az ország alkotmánya június 15-én lépett életbe, melynek megalkotásában az EU jogászai is részt vállaltak. Ezt a szerb fél nem fogadta el és valószínű, hogy nemzetközi szinten tovább folytatja a tárgyalásokat Koszovó függetlenségének létrejöttét ellenezve, arra hivatkozva, hogy megsértették szuverenitásuk és országuk területi integritását.

Koszovó életképessége

Az ország függetlenségének kikiáltásával, az albánok több évtizedes vágya valósult meg, azonban az így „magára maradt" államnak immár önállóan kell szembenéznie azokkal a kihívásokkal, melyet az önálló államiság követel meg.[49] Képes lesz-e ezeknek a kihívásoknak megfelelni, fog-e változni a világ országainak és a szerb félnek Koszovó államiságához való viszonyulása? Milyen irányban halad az ország gazdasága, milyen mértékben stabilizálódhat az ország a jövőben? Ezek azok a kérdések, amelyeket megfogalmazhatunk, nemcsak Koszovó, hanem minden olyan ország kapcsán, melyeknek köztudott szecessziós törekvései.

Koszovó életképességének a vizsgálata során arra keresem a választ, hogy a függetlenné vált tartomány mennyiben tudja ellátni az alapvető állami funkciókat; megvizsgálom Koszovó gazdasági mutatóit, kitérek a politikai stabilitásra és a nemzetközi jogi elfogadásra, mely nagyban meghatározza az ország külpolitikai megítélését, nemzetközi helyzetét.

Már az elején le kell szögezni, hogy jelenleg több nemzetközi szervezet részt vesz Koszovó stabilitásának a megteremtésében, ugyanis erre az ország jelenlegi helyzetéből adódóan önállóan nem képes. Gondolok itt a katonai- és rendőri

[48] Ahtisaari 2008: 110–131.
[49] Lásd Szemlér 2008: 20.

alakulatokra, az ENSZ, Világbank, a Valutalap szakembereire, vagy az EU EULEX missziójára, amelyek a rendfenntartás, a közigazgatás és igazságszolgáltatás reformján munkálkodnak. Ez persze nem azt jelenti, hogy erre az ország egymaga egyáltalán nem lenne képes, viszont így a stabilizálódás menete nemcsak hogy gyorsabb, de az etnikai feszültségek kialakulására is kevesebb esély van. A bemutatott adatokat azonban nagy óvatossággal kell kezelnünk, mivel a mutatók több helyen hiányosak, nem pontosak és eltérőek. Viszont a nemzetközi szervezetek adatai mellett, most már elérhetőek a 2011-es koszovói népszámlálási adatok is. A népszámlálásra 2011 áprilisában került sor, melyben az Európai Bizottság és az ENSZ is technikai mind pedig szakmai segítséget nyújtott.[50] Emellett a népszámlálást külföldi megfigyelők is figyelemmel kísérték.

A népszámlálás egyetlen „szépséghibája" az hogy az Észak-Koszovóban élő többségében szerb területeken élőkről nincsenek statisztikai adatok. Erről a népszámlálásról készült jelentés egy kis megjegyzésben hívja fel az olvasó figyelmét, utalva arra, hogy az itt élő népesség számáról később teszi nyilvánossá becsléseit. A végleges adatok alapján Koszovó lakossága 1,73 millió fő, ebből az albánok száma 1,61 millió. Az etnikai adatokat az északi szerbek pontos számának hiányában nem kommentálom, amit azonban biztosra tudunk, az, hogy a népszámláláson, leszámítva Észak-Koszovót 25,532-en jelölték a szerbet, mint etnikumot és valamivel többen 27,983-en jelölték meg a szerbet, mint anyanyelvüket.[51] Amit azonban a népszámlálási adatokból kiolvashatunk az a népességcsökkenés lassú trendje, mely a nemcsak Nyugat és Kelet-Európát, de immár a Balkánon újonnan létrejött államot is érinti.

Koszovó gazdaságát vizsgálva megállapíthatjuk az ország nagyfokú elmaradottságát, amelynek okai nemcsak a balkáni háborúkra vezethetőek vissza. Koszovó már a jugoszláv tagköztársaságokhoz viszonyítva is a legelmaradottabb régió volt, s ez a helyzet aztán tovább romlott a háború idején, kihatva a gazdaság összes ágazatára. Ezt szemlélteti a következő ábra is összehasonlítva a más tagköztársaságokkal.

3. sz. táblázat: Koszovó fejlettségi szintje a jugoszláv föderációban (Jugoszlávia=100)

	Bosznia	**Montenegró**	**Horvátország**	**Macedónia**	**Szlovénia**	**Szerbia**	**Vajdaság**	**Koszovó**
1955	80	80	120	60	160	80	80	40
1988	**65**	**71**	**129**	**65**	**200**	**88**	**118**	**24**

Forrás: Juhász – Magyar –Tálas – Valki 2000: 29.

[50] A koszovói parlament 2010. augusztus 4-én fogadta el a 237/3-as számú népszámlálásra vonatkozó törvényt, melynek módszertana megfelel az EU és az Európa Tanács ajánlásainak. Ennek kidolgozásában az Eurostat mellett más nemzetközi szervezetek is közreműködtek.
[51] Nép- és lakásszámlálás Koszovóban, 2011.

Jól érzékelhető a nyugati (horvát, szlovén) fölény, amely fokozatosan nőtt a többi tagállamhoz képest. Talán ezzel is magyarázható, hogy a szerb lakosság arányának visszaesése Koszovóban, ugyanis sokat elköltöztek a térségből, így hozzájárulva Koszovó homogénebbé válásához.

A rendezéseket követően annyit megállapíthatunk, hogy az ország jelentős lépéseket tett egy működőképes piacgazdaság irányába. Ebből még elhamarkodott lenne olyan kijelentéseket tenni, hogy Koszovó fejlődésnek indult, a gazdasági mutatókat figyelve a válság ellenére a gazdaság némileg stabilizálódott és elindult egyfajta növekedés mindhárom gazdasági szektorban.

Koszovóban az egy főre jutó GDP a Világbank 2011-es adatai alapján 3590 amerikai dollár. De hogy jobban érzékeljük a gazdasági helyzetet, felvázolok néhány makrogazdasági mutatót is, amelyet követve egyfajta stabilizálódást állapíthatunk meg.

4. sz. táblázat: 6.3. Makrogazdasági mutatók Koszovóban

	2004	2006	2009	2010	2011
Éves GDP növekedés	2%	3,1%	4%	4%	3,8%
Munkanélküliségi ráta	39,7%	44,9%	43%	41%	40%
Külföldi tőkebefektetések a GDP arányában	8,8%	10,7%	12%	7,4%	n.a.
Infláció	-	-	-2,4%	3,5%	8,3%

Forrás: Szemlér 2008: 23. kiegészítve a Világbank (http://data.worldbank.org-/country/kosovo); CIA WorldFactbook adataival: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html

A táblázatból látható, az ország GDP-jének konstans növekedése, ami a jövőre vonatkoztatva javuló kilátásokra és biztos növekedési ütemre enged következtetni. Ami viszont óriási probléma az a munkanélküliek magas aránya, ami ráadásul 2004-től stagnál. Ha viszont ebből kivesszük a „feketén dolgozókat," (a jelenség nemcsak Koszovóra, hanem az egész balkáni térségre jellemző) még úgy is aggasztóan magas. Ehhez párosul az utóbbi években a megnövekedett infláció, mely a fogyasztói árak emelkedését is maga után vonta.

Kétségtelen, hogy koszovói gazdaság fellendítéséhez a külföldön élő albán vendégmunkások is nagyban hozzájárulnak, és a nemzetközi szervezetek szereplőinek támogatásai is. Elég, ha csak az EU és az Egyesült Államok által 1999 és 2004 között kiutalt 2,2 milliárd eurónyi segélyt említjük meg, nem is beszélve az EULEX működtetésére kiutalt pénzekről.[52] Nem szabad azonban azokról a transzferekről sem

[52] Szemlér 2008: 23.

megfeledkezni, amelyet Koszovó a jugoszláv költségvetésből kapott, ami 1999 után is jelentős összeg volt.

Az ország gazdag ásványkincsekben (pl. lignit, vasérc). Ezeket szokták felzárkózási lehetőségek között megemlíteni. A kérdés csupán az, hogy Koszovó ezeket ki tudja-e termelni, vagy ez a nyugati cégek húznak majd hasznot belőle. A leírt gazdasági mutatókból megállapítható, hogy noha Koszovó rossz gazdasági helyzetben van, bizonyos stabilitás érzékelhető a gazdaság adott szektoraiban és az ásványkincseinek köszönhetően esélye van arra, hogy regionális energiahatalommá váljon. Koszovónak azzal is szembe kell néznie, hogy évről évre csökkennek a nyugati segélyek, és ennek következtésben önállóan kell ellátnia az állami funkciókat.

Mostanáig Koszovó függetlenségét 98 ország ismerte el, köztük az EU tagországainak nagy része és a szomszédos államok is. Az államelismerés nagyon fontos körülmény, ugyanis ezzel megindulnak a diplomáciai kapcsolatok, és idővel a nemzetközi szervezeteknek vagy akár ENSZ-nek is tagjává válhat Koszovó. A szomszédos államok elfogadása pedig stabilizálja a régiót, s ezzel megindulhatnak a kormányok közötti együttműködések politikai, gazdasági vagy akár társadalmi téren is.

Fontos fejlemény hogy Koszovó elszakadásának kérdésében a Hágai Nemzetközi Bíróság is megszólalt, melynek „tanácsadó véleményét" Szerbia 2008 októberében kérelmezte.[53] A kérdés a következő képpen szólt: Összhangban van-e a nemzetközi joggal a koszovói ideiglenes önkormányzati intézmények által tett egyoldalú függetlenség kikiáltása?[54] A bíróság 2010 júliusában közzétett véleménye alapján, a koszovói önkormányzati intézmények által kikiáltott függetlenség nem sértette meg a nemzetközi jogot.[55] A tanácsadó vélemény nem hozott nagy előrelépést az önrendelkezés kérdésében ugyanis nem mondta ki sem az albánok önrendelkezési jogát, sem pedig Szerbia szuverenitását Koszovó felett. Még csak iránytűként sem szolgált a Koszovóhoz hasonló esetek rendezésére, amit a Bíróságtól elvárt volna a nemzetközi közösség. Viszont amit következtetésként elmondhatunk, az az, hogy a nemzetközi közösség továbbra is kivételes és egyedi esetként kezeli az új államok létrejöttét, ugyanis minden létező eszközzel a status quo fenntartásában érdekelt.

Aktuálpolitikai fejlemények

2010 szeptemberében az országban belpolitikai válság robbant ki, miután Fatmir Sejdiu államfő lemondott az követően, hogy az alkotmánybíróság összeférhetetlenséget állapított meg, ugyanis államfői kötelezettségei mellett a Koszovói Demokratikus Szövetség (LDK) elnöki tisztségét is betöltötte.[56] Miután nem sikerült megegyezni az új államfőjelölt személyéről az LDK kilépett a kormánykoalícióból. Ezt csak tetézte a

[53] Lásd erről bővebben Valki 2010/4: 46-62.

[54] Az ENSZ által 2008 október 8-án elfogadott kérdése angol nyelven “Is the unilateral declaration of independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo in accordance with international law?” http://www.asil.org/files/ilib081017_r3.pdf

[55] International Court of Justice: *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo.* http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf

[56] http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11420795

Koszovói Demokrata Párt (PDK) bizalmatlansági indítványának megszavazása, melynek következtében Jakup Krasniqi ideiglenes államfő kénytelen volt december 12-re kiírni az új parlamenti választásokat. A választások győztese a Koszovói Demokrata Párt lett,[57] aki a 120 tagú parlamentben 34 helyet szerzett. Így Hashim Thaçi alakíthatott kormányt, akinek a nevét az Európai Tanács a koszovói háború alatt folytatott szervkereskedelemmel hozta összefüggésbe.[58] Mostanáig azonban ezek a vádak nem bizonyítottak, így a miniszterelnök hivatalát a parlamenti többség továbbra is biztosítja.

Minden kétséget kizáróan a jelenlegi kormánynak és a szerb félnek az egyik legfontosabb feladata a két ország közötti viszony tényleges rendezése. Erre minden lehetőség adott, hiszen a szerb miniszterelnök a 2012-es választások után jelezte, hajlandó tárgyalni Hashim Thaçi kormányfővel. A 2013. február 19-20 között immár ötödször ültek tárgyalóasztalhoz, melyen az Észak-Koszovóban levő szerb „párhuzamos" intézményekről folytattak tárgyalásokat, de egyelőre kézzel fogható eredmények nélkül. Mindenképp már a tárgyalások folytatása is előrelépésnek tekinthető, továbbá az, hogy februártól már hat határátkelő helyen ellenőrzik közösen a szerbek és a koszovóiak a két ország határforgalmát.[59] Hosszabb távon viszont a tárgyalásokat nagyobb eredmények kell kövessék, ha Szerbia folytatni szeretné a csatlakozási tárgyalásokat az EU-val, azt követően, hogy az Európai Tanács 2012. március 1-2-i ülésén tagjelölti státuszt adott az országnak.[60]

Minden igyekezet ellenére Koszovó nem tudott hatékony lépéseket tenni a vízummentesség bevezetése érdekében, ugyanis az EU ezt komoly reformok bevezetéséhez köti. A EB vízumliberalizációról szóló jelentését megelőzően Cecilia Malmström belügyi biztos már 2012 januárjában Pristinába látogatott, ahol felhívta a figyelmet arra, hogy Koszovó képes kell legyen arra, hogy ellenőrizze határait, fel kell számolja a szervezett bűnözést és a korrupciót, továbbá javítania kell a közbiztonságot.[61] A látogatást viszont a koszovói fél részéről nem követték konkrét lépések, ami ahhoz vezetett, hogy a február 12-én elfogadott EB jelentés alapján Koszovó továbbra sem élvez vízummentességet, mi több új jogszabályokat kell elfogadjon az integrált határigazgatást szolgáló intézményközi együttműködésről és az emberkereskedelem elleni küzdelemről.[62]

---

[57] Economist: http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/12/kosovos_election.
[58] Várady 2011/2: 19-22.
[59] Bruxinfo.hu: http://bruxinfo.eu/cikk/20130114-egyre-nagyobb-az-egyuttmukodes-a-szerb-koszovoi-hataron.html
[60] Az Európai Tanács 2012. március 1-2-i ülésének következtetései: http://www.consilium.europa.eu/-uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/128573.pdf
[61] Euvonal: http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=7159
[62] Frankfurter Allgemeine Zeitung: http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/europaeische-union-keine-visafreiheit-fuer-das-kosovo-12060322.html

Összegzés

Áttekintve az önrendelkezési jog 20. századi „diadalmenetét” elmondhatjuk, hogy a nemzetközi jogi szabályozások mindenfajta hiányossága ellenére jogalapot teremtett arra, hogy az önrendelkezési jog támasztotta lehetőségekkel élni vágyó közösségek megtalálják azokat a módozatokat, amelynek során az önrendelkezési jogot érvényesíthetik törekvéseikben. Ezzel is magyarázható az a tény, hogy ezek a törekvések annyira különbözőek, annyira eltérnek egymástól, hogy szinte lehetetlen összehasonlítási alapot találni, elég ha csak a konfliktusok okait vagy a megoldási kísérleteket tartjuk szem előtt. Azonban nem szabad az ENSZ-ről, más nemzetközi és regionális szervezetekről sem megfeledkezni, akik hozzájárulnak a békekötéshez, a konfliktus rendezéséhez. Arra viszont, hogy igazságos béke szülessen, ritkán képesek a nemzetközi közösségek, még ha az önrendelkezési jog „szelleme” is vezérli a megoldásokat, rendezéseket. A beavatkozások során az állami szuverenitás átértékelődésének is tanúi lehetünk, ahol rendre az emberi jogok kerülnek előtérbe a szuverenitással szemben. Ilyenképpen a koszovói háború fontos „előrelépést” jelent a nemzetközi jog fejlődésének szempontjából.

Visszatekintve a konfliktus lefolyására és az azt követő rendezésekre szkeptikus vagyok abban a tekintetben, hogy a közeljövőben a szerbek és az albánok között valamiféle megállapodás vagy együttműködés szülessen. Gondolok itt Koszovó Szerbia általi elismerésére, vagy olyan országok közötti partnerségi megállapodásokra, amelyek egy új fejezetet nyitnának az albán–szerb kapcsolatokban. Az elszakadt Koszovó jelen pillanatban a stabilizálódás állapotát sejteti, gazdasága lassú ütemben kezd magához térni, noha politikai csatározásoktól nem volt mentes az új állam első öt éve.

Ezzel ellentétben Szerbia különféle konferenciákon, fórumokon hangoztatja az őt ért sérelmeket, saját belügyeibe való beavatkozást, amelyet a nagyhatalmak a nemzetközi jog leple alatt tettek. Ebből a helyzetből több kiutat látok, mely stabilizálná nemcsak a térséget, hanem elindítaná a balkáni térséget a gazdasági fejlődés, a demokratizálódás és a társadalmi modernizáció „rögös” útjain:

- A szerb félnek idővel be kellene látnia, hogy a térségben az 1989 előtti állapotokhoz nem lehet visszatérni, és Koszovó a jövőben semmilyen formában nem fog Szerbia integráns részévé válni. Az is nyilvánvaló, hogy az állammá válás folyamata Koszovó esetében megállíthatatlan, és idő kérdése csak, hogy az ország a nemzetközi közösségek és az ENSZ tagjává váljon. Ehhez Szerbia csak úgy járulhat hozzá, ha elismeri Koszovó létét, s ezzel megindulhatnak a diplomácia kapcsolatok, ami a térség fejlődésére mind gazdasági, mind politikai szempontból pozitívan hatna.
- Koszovó még sokáig magán fogja viselni az elszakadt területetekre jellemző hatalmi káoszt, stabilitáshiányt és a gazdasági átmenet dilemmáit. Most, hogy függetlenné vált, megvalósítható kormányprogramokat, hosszabb távú stratégiákat kell kialakítani, hogy fejlődésnek induljon a gazdaság, munkahelyek jöjjenek létre és növekedjen az életszínvonal. A nemzetközi szervezetekkel való együttműködésből Koszovó továbbra is sokat profitálhat, de idővel Koszovóban is kell alakuljanak azok a szervezetek és intézmények, amelyek nyugati segítség nélkül is biztosítani tudják

közbiztonságot. Ezzel valóban elindulhatna az ország modernizálódása és demokratizálódása is. De addig, ahogy albánul mondanák, a boldog függetlenség (Gezuar Pavaresia!) még keserű.

Hivatkozott és felhasznált irodalom

A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya. Magyar ENSZ Társaság: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/202

A Helsinki Záróokmány [KONFERENZ ÜBER SICHERHEIT UND ZUSAMMEN-ARBEIT IN EUROPA: SCHLUSSAKTE]: http://www.osce.org/documents/mcs/-1975/08/4044_de.pdf

A helsinki záróokmány. Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: http://www.osce.org/node/39503

A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya. Magyar ENSZ Társaság: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203

Ahtisaari, Martti: *Átfogó javaslat Koszovó státusának rendezésére.* A dokumentum részleges közlése In *Régio – Kisebbség, Politika, Társadalom.* 2008. 2. 110–131.

Altermatt, Urs: *A szarajevói jelzőtűz – Etnonacionalizmus Európában*. Osiris Kiadó, 2000, Budapest.

Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya. Magyar ENSZ Társaság http://www.menszt.hu/layout/set/print/-content/view/full/186

Az ENSZ 1160 (1998)-as számú határozata: http://www.un.org/peace/kosovo-/98sc1160.htm

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244-es számú határozata. In*:* http://www.uni-kassel.de/fb5/frieden/themen/NATO-Krieg/un-sr-res-1244.html. Magyar fordításban: *Régio – Kisebbség, Politika, Társadalom,* 2008. 2. 101–110.

Az Európai Tanács 2012. március 1-2-i ülésének következtetései: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/-128573.pdf

Balkán-tanulmányok Központ: http://www.balkancenter.hu/index.php?-spec=aktual

Bibó István: *Válogatott tanulmányok IV. A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás.* Magvető Könyvkiadó, 1990, Budapest.

Bíró Gáspár: *Demokrácia és önrendelkezés a 21. század elején*. Rejtjel Kiadó, 2003, Budapest.

Bruxinfo.hu: http://bruxinfo.eu/cikk/20130114-egyre-nagyobb-az-egyuttmukodes-a-szerb-koszovoi-hataron.html

Buchanan, Allan: *Justice, Legitimacy, and Self-Determination – Moral Foundations for International Law*. Oxford University Press, 2003, Oxford.

Casesse, Antonio: *Self-Determination of Peoples-A Legal Reappraisal*. Cambridge University Press, 1995, Cambridge.

CIA The World Factbook: Koszovó. https://www.cia.gov/library/-publications/the-world-factbook/geos/kv.html

Cobban, Alfred: *The Nation State and national Self- Determination*. Thomas Crowell, 1970, New York.

Deák Péter (szerk.) *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris Kiadó, 2007, Budapest.

Délkelet-európai Stabilitási Egyezmény: http://www.stabilitypact.org/constituent/990610-cologne.asp

Dördelmann, Gabriele*: Rechtsethische Rechtfertigung der Sezession von Staaten*. Doktori dolgozat. Erfurti Egyetem Államtudományok Kar (2002). http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=966434986

Frankfurter Allgemeine Zeitung: http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/-europa/europaeische-union-keine-visafreiheit-fuer-das-kosovo-12060322.html

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egységokmánya. Magyar ENSZ Társaság: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/202

Hilpold, Peter (szerk.): *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Vom umstrittenen Prinzip zum vieldeutigen Recht?* Peter Lang, 2009, Wien.

Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon (1945-2005).* Osiris Kiadó, 2005. Budapest.

Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today's Diverse World: http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004/

International Court of Justice: *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo.* http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf

Joó Rudolf: *Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság*. Kossuth Könyvkiadó, 1984, Budapest.

Juhász József – Magyar István –Tálas Péter – Valki László: *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Osiris Kiadó, 2000, Budapest.

Juhász József: *A koszovói válság történelmi háttere.* [é.n.] http://www.balkancenter.hu/pdf/koszovo02.pdf

Juhász József: *A Nyugat-Balkán biztonsági és stabilitási perspektívái*. In Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv.* Osiris Kiadó, 2007, Budapest.

Kende Péter*: Önrendelkezés Kelet-Európában tegnap és ma*. In *Regio - Kisebbség, politika, társadalom,* 1993. 1.

Koszovó Alkotmánya: http://www.kushtetutakosoves.info/?cid=2,302

Lenin, W. I.: *Die sozialistische Revolution und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen.* http://marx.org/deutsch/archiv/lenin/1916/01/nationen.html

Mezei Tibor: *Nemzetközi válságok és konklúziók esettanulmányi elemzése a 90-es évekből*. In Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv.* Osiris Kiadó, 2007, Budapest.

Musgrave, Thomas D.: *Self-Determination and National Minorities.* Oxford, University Press, 1997.

Nép- és lakásszámlálás Koszovóban, 2011. http://esk.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/QA_Raporti_ENG.pdf

Neuberger, Benyamin: *Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái*. [2000] www.hunsor.se/dosszie/nemzetionrendelkezes.pdf

Ott, Martin: *Das Recht auf Sezession als Ausfluss des Selbstbestimmungsrechts der Völker. Öffentliches Recht.* Band 30. Wissenschafts-Verlag, 2008, Berlin.

Platón: *Állam*. Európa Kiadó, Budapest, 1984. 462a9 – 462b2

Régio - Kisebbség, Politika, Társadalom (Koszovó különszám). 2008. 2.
Salat Levente: *Etnopolitika- a konfliktustól a méltányosságig*. Mentor Kiadó, 2001, Marosvásárhely.
Schneckener, Urlich: *Auswege aus dem Bürgerkrieg. Modelle zur Regulierung ethno-nationale Konflikte in Europa*. Suhrkamp Verlag, 2002, Frankfurt am Main.
Shaw, Malcom N: *Nemzetközi jog*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
Sulyok Gábor: *Koszovó jogi státusa*. In *Régio - Kisebbség, Politika, Társadalom,* 2008. 2.
Szabó Tamás: *Konflikuskezelés Bosznia-Hercegovinában*. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia. Kolozsvár, 2008. május 23-25. http://etdk.adatbank.transindex.ro/?action=adatlap=900&i=YWN0aW9uPWtlcmVz.
Szemlér Tamás: *Koszovó: független állam, életképes gazdaság?* In *Régio – Kisebbség, Politika, Társadalom,* 2008. 2.
Szilágyi Imre: *Szerbia viszonya a Koszovó-problémához*. In *Régio –Kisebbség, Politika, Társadalom.* 2008. 2.
The Economist:
http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/12/kosovos_election.
Tibori Szabó Kinga: *A népek önrendelkezésének belső formája: egyéni szabadság vagy jog az autonómiához?* In: http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/04.TiboriSzabo.pdf
U.S. Department of State: http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/100931.htm
Valki László: *Válaszolhatott volna másként Hága? A Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye Koszovó függetlenségéről*. Magyar Külügyi Intézet 2010/4, 46-62.
Várady Nóra: *Koszovói körkép: Válságok és választások*. Nemzet és biztonság, 2011/2. www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=402